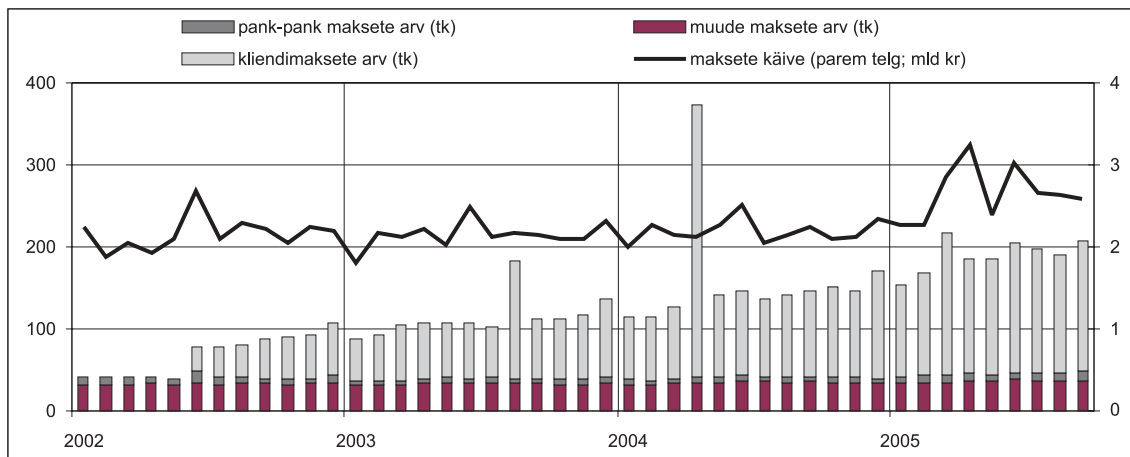

VI MAKSESÜSTEEMID

■ Pankadevaheliste maksete arveldussüsteem

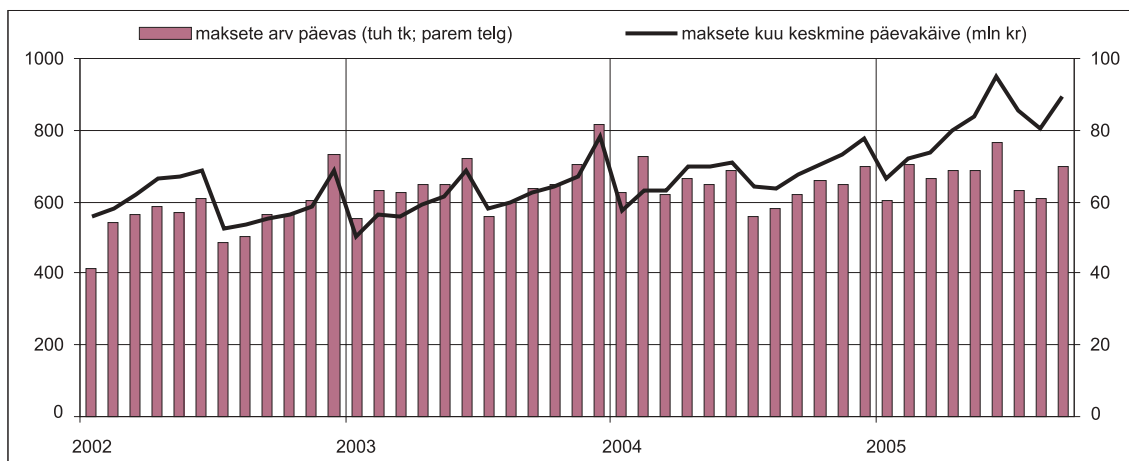
Kiirmaksete arveldussüsteemis (RTGS) arveldatud maksete arv on viimastel aastatel kasvanud üldjuhul stabiilses tempos – ligi 30% aastas, v.a 2004. aasta aprillis, mil toimus ühekordne anomaalia (vt joonis 6.1). See tulenes sellest, et ühel süsteemiosalisel tekkisid probleemid jaemaksete arveldussüsteemi (DNS) kasutamisega, arveldades RTGSis ligikaudu 5000 lisamakset. Keskmiselt arveldati RTGSis 2004. aasta IV kvartalist 2005. aasta III kvartali lõpuni 181 makset päevas, millest 76% moodustasid jätkuvalt kliendimaksed.

Joonis 6.1. RTGSis arveldatud maksete arv päevas ja kuu keskmine päevakäive

Olulisim muutus toimus viimase aasta jooksul RTGSi keskmises päevakäibes, mis pärast pikaajalist püsimist samal tasemel (2,1 miljardit krooni) kasvas 19% võrra 2,5 miljardi kroonini päevas. Keskmist päevakäivet suurendasid nii pankade omavaheliste maksete, kliendimaksete kui ka Eesti Pangaga teostatavate valuutatehingute keskmise väärtuse kasv (vastavalt 67%, 22% ja 36%). Suurima osa käibest (ligi 60%) moodustasid endiselt pankade DNSi tagatiskonto tehingud.

DNSis arveldati 2004. aasta IV kvartalist 2005. aasta III kvartali lõpuni keskmiselt 67 000 makset päevas käibega ligikaudu 800 miljonit krooni (vt joonis 6.2). Vaadeldud perioodil aeglustus maksete arvu kasv eelmise perioodi 6%lt 2%ni. Seevastu arveldatud maksete keskmise päevakäibe kasv kiirenes 12%lt 19%ni. Selle tulemusena suurenes DNSis arveldatud makse keskmine suurus 16% võrra, ulatudes ligi 12 000 kroonini.

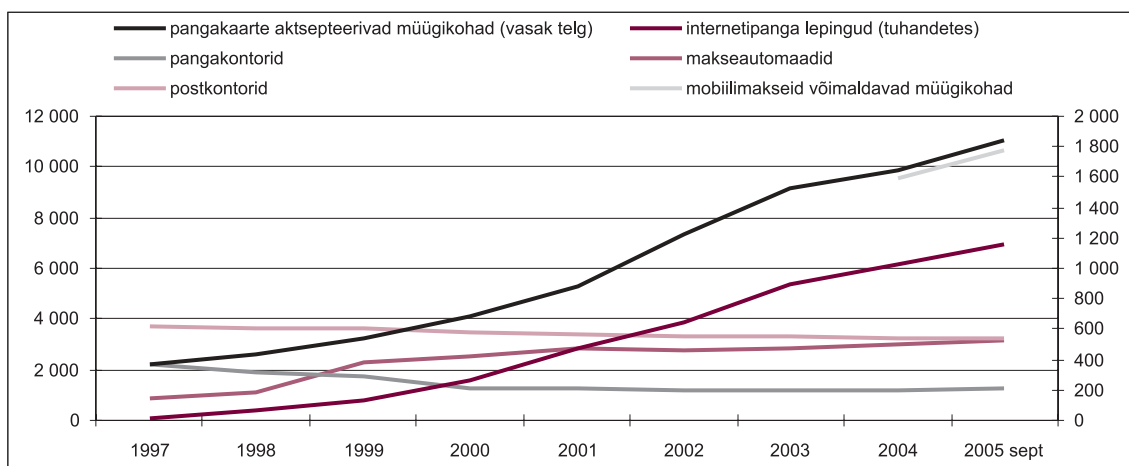

Joonis 6.2. DNSis arveldatud maksete arv päevas ja kuu keskmine päevakäive

Maksevahendus

Maksete teostamise keskkond

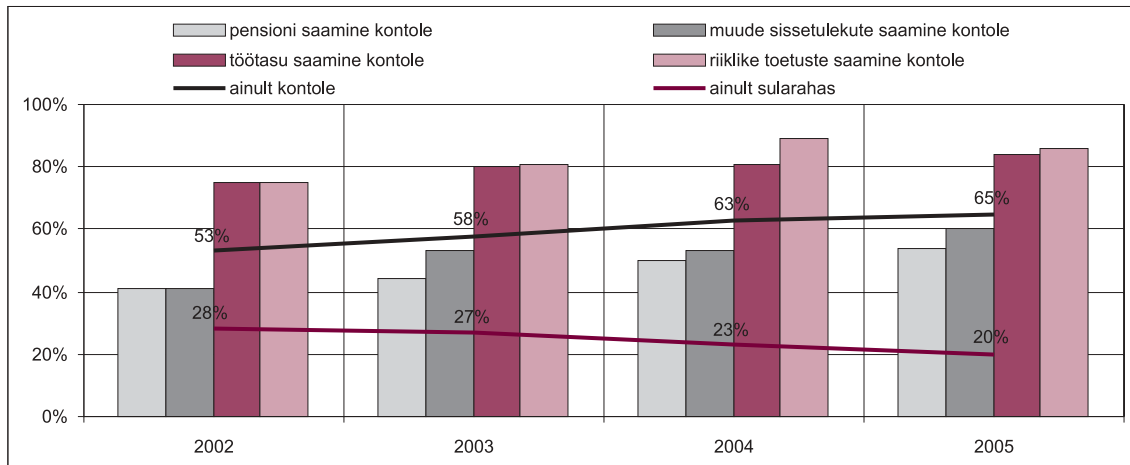
Maksete teostamise keskkond on arenenud stabiilselt ja ootuspäraselt, järgides viimaste aastate trende. Nii pangakaarte aktsepteerivate müügikohtade¹ kui ka internetipanga lepingute arv kasvasid 17% aastas. Veidi vähem, 16% suurenes mobiilimakset võimaldavate müügikohtade arv (vt joonis 6.3). Internetipanga lepingute arv ulatus 2005. aasta III kvartali lõpuks üle ühe miljoni, kuid aasta jooksul liitunud arvu kasv on aeglustunud 9 protsendipunkti võrra (26%lt 17%ni). Postkontorite, pangakontorite ja makseautomaatide infrastruktuuri arengus suuri muutusi ei toimunud.

Joonis 6.3. Jaemaksete teostamise võimalused Eestis aastate lõikes (perioodi lõpu seisuga)

¹ Ühe ettevõtja erineva asukohaga (aadressiga) kaupade või teenuste müügikohti loetakse erinevateks müügikohtadeks.

Mis puudutab sissetulekute saamisviise, siis TNS Emori 2005. aasta septembri maksetavade ja -eelistuste uuringu² kohaselt eelistatakse sularahale aina rohkem pangakontole laekumist (vt joonis 6.4). Üha aktiivsem sissetulekute laekumine kontole soodustab omakorda nii pangakaardiga ostude eest tasumist kui ka elektroonsete maksekanalite vahendusel regulaarmaksete teostamist. Pangakaarti kasutas igapäevaostude eest tasumisel 60% leibkondadest ja pankade vahendusel tegi regulaarmakseid 81% leibkondadest (sh 75% elektroonseid kanaleid kasutades). Viimase aastaga on 6-7% leibkondadest (ligi 35 000–40 000 peret) loobunud ainult sularahas arveldamisest. Nii sularahas sissetulekute saajateks kui ka maksjateks on peamiselt pensionärid, maal elavad inimesed ja keskmisest madalama sissetulekuga/ametipositsiooniga elanikud ning iseendale töö andjad (eelkõige üksikettevõtjad).

Joonis 6.4. 18aastaste ja vanemate elanike sissetulekute saamisviisid Eestis aastatel 2002–2005 (% vastava sissetuleku saajatest)

Allikas: TNS Emor, F-monitor 2005

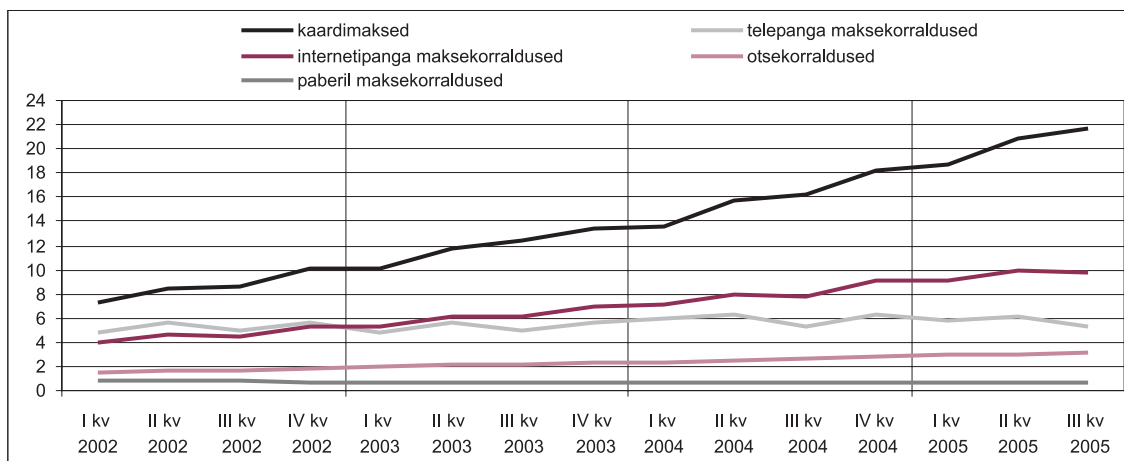
Uuringu põhjal on makseviisidest jätkuvalt suurim kasvupotentsiaal pangakaartide ja elektroonsete maksekanalite (internetipanga) kasutamisel. Elektroonsete maksekanalite kasutus võib suurendada peamiselt olemasolevate kasutajate veelgi aktiivsema kasutuse ja mõnevõrra vähem uute kasutajate lisandumise toel (st enam on peresid, kus elektroonseid maksekanaleid soovitakse tulevikus kasutada sagedamini, ja vähem neid, kus soovitakse neid esmakordselt kasutada).

Krediidiasutuste vahendusel teostatavad maksed

Aasta-aastalt on kasvanud pangakaartide ja krediidikorraldustega algatatud maksete arv, kuid seda üha aeglustavas tempos (vt joonis 6.5). Enimkasutatavatest makseviisidest tõusis aastaga kõige rohkem kaardimaksete arv (33%), mis suurenes üle viie miljoni tehingu võrra (21,6 miljoni tehinguni), jäädes kasvutempolt eelmise perioodi tasemele. Internetipanga maksekorralduste arv kasvas 25% (kahe miljoni tehingu võrra), kuid kasvutempo aeglustus 4 protsendipunkti võrra (29%lt 25%ni). Otsekorralduste arvu kasv on püsinud 20% tasemel. Erinevalt viimastele aastatele iseloomulikust paberil algatatud maksetehingute vähenemisest on nende kasutamine taas mõnevõrra hoogustunud, kasvades aastaga 4%. Selline pööre võib olla tingitud nii muutustest maksestatistika kogumisel³ kui ka vanemate inimeste lisandumisest pangaklientide struktuuri. Vähenenud on ka telepanga maksekorralduste kasutamine.

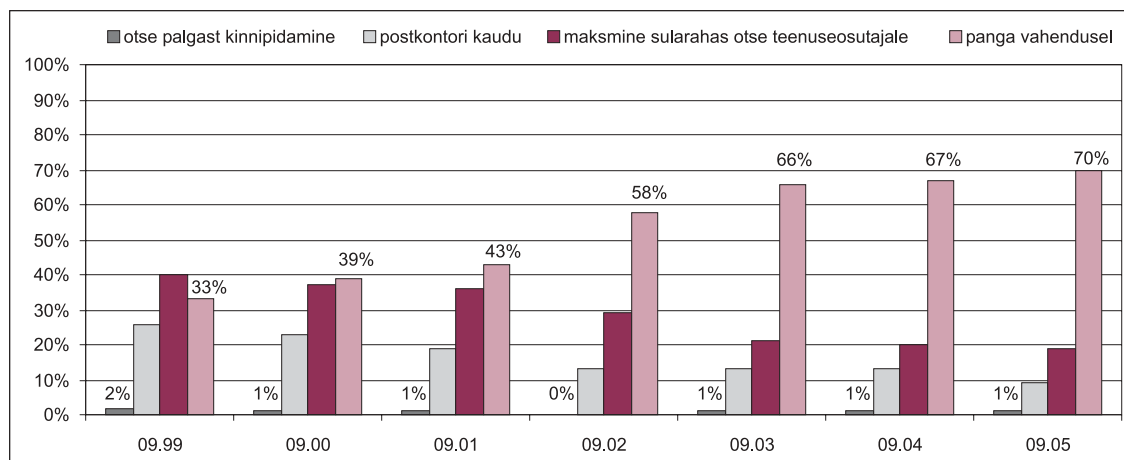
² Vastajateks olid 18aastased ja vanemad inimesed.

³ Laenu tagasimakseid kajastatakse osalt paberil maksekorralduste ja osalt otsekorralduste all.

Joonis 6.5. Enimkasutatavad makseviisid Eestis (mln tk)

Vastavalt TNS Emori uuringule tasutakse regulaarmakseid⁴ peamiselt panga vahendusel ja eelkõige elektroonseid makseviise⁵ kasutades. Murrang pankade vahendusel teostatud maksete ja muude maksimisvõimaluste⁶ vahel toimus 2002. aastal, kui esmakordselt tasuti üle poole regulaarmaksetest pankade vahendusel (vt joonis 6.6). Märkimist väärib asjaolu, et ka pensionärid, kes on aastaid eelistanud maksta sularahas, on üha enam hakanud regulaarmakseid maksuma panga vahendusel maksekorraldusega.

Joonis 6.6. Regulaarmaksete tasumine panga vahendusel ja muul viisil (% kõigist leibkondade tasutavatest enamlevinud regulaarmaksetest)

Allikas: TNS Emor, F-monitor 2005

Pankade pakutavatest makseviisidest on regulaarmaksete maksmisel⁷ populaarseimaks püsi- ja/või otsekorraldus (neid kasutab 55% leibkondadest ja 31% kõigist maksetest on tasutud sel viisil). Sellele järgneb internetipanga vahendusel maksimine⁸ (37% leibkondadest ja 27% kõigist maksetest). Postkontori

⁴ Kommunaalkulude, satelliit- ja kaabeltelevisiooni-, elektrienergia-, gaasi- ja telefonikulude ning kindlustusmaksed, laenu tagasi-maksed jms, mida tasutakse regulaarselt (vähemalt kord kuus).

⁵ Püsi- või otsekorraldus, makseautomaat, internetipank, kaardimakse.

⁶ Sularahas otse teenuse osutajale või postkontori vahendusel tasumine või otse palgast kinnipidamine.

⁷ V.a kommunaalteenuste, gaasi ning kindlustuse eest tasumisel.

⁸ Internetipanga maksekorraldusega ei maksta laenu, liisingut ega järelmaksu.

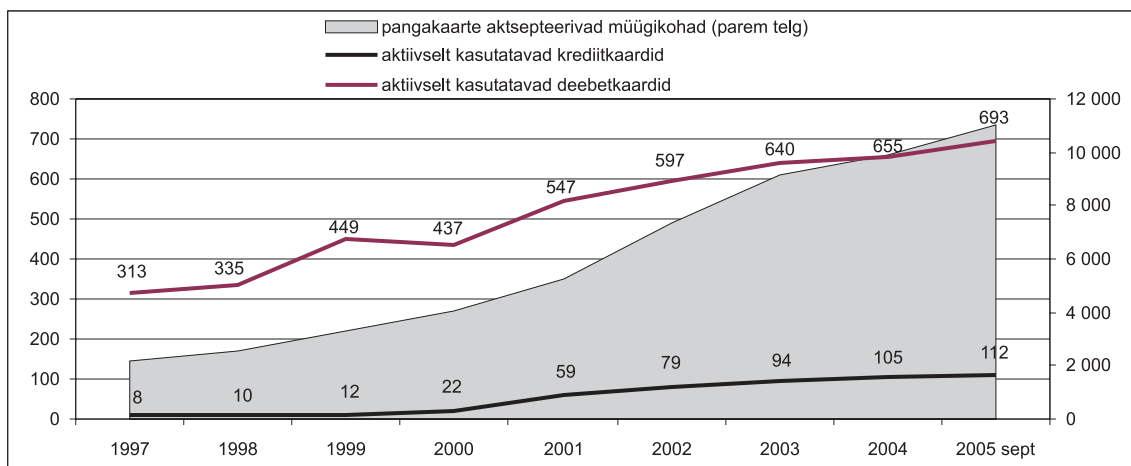
maksevahendusteenuse kasutajate osakaal on hakanud taas langema ja ligi 10% leibkondadest on sellest teenusest loobunud. Küll aga on selle võrra kasvanud internetipanga vahendusel maksnute leibkondade osa. Telefonipanga maksekorralduste kasutamine on hääbumas (vaid 1% leibkondadest maksab täna sel viisil).

Regulaarmaksete eest tasumise eelistuste põhjal on juba mitmendat aastat järjest suurim kasvupotentsiaal püsi- ja otsekorraldustel, mida eelistaks kasutada 6% nendest leibkondadest, kes seda praegu ei tee.

Pangakaartide kasutamine

2005. aasta III kvartali lõpuks oli Eestis väljastatud ligi 1,4 miljonit pangakaarti, millest 82% moodustasid deebetkaardid (1,1 miljonit kaarti) ja 18% krediitkaardid (255 000 kaarti). Pangakaartide koguarv kasvas enam kui 8%. Krediitkaartide arv suurenes aastaga deebetkaartide omast kiiremini (vastavalt 14% ja 7%). Selline kasv on igati ootuspärane, sest deebetkaarti omab keskmiselt 84% Eesti elanikest ja krediitkaarti keskmiselt vaid iga viies elanik. Veidi üle 80% deebetkaardi ja üle poole (60%) krediitkaardi omanikest maksavad kaardiga aktiivselt.

Passiivsete pangakaartide osatähtsus on jäänud eelmise perioodi tasemele (21%). Tuhande elaniku kohta oli aktiivselt kasutatavaid deebetkaarte 693 ja krediitkaarte 112 (vt joonis 6.7). Pangakaarte aktsepteerivate müügikohtade arv kasvas vaadeldaval aastal jõudsamalt kui eelmisel aastal (vastavalt 17% ja 3%).

Joonis 6.7. Pangakaartide arv Eestis 1000 elaniku kohta ja kaardiga tasuda võimaldavate müügikohtade arv aasta lõpu seisuga

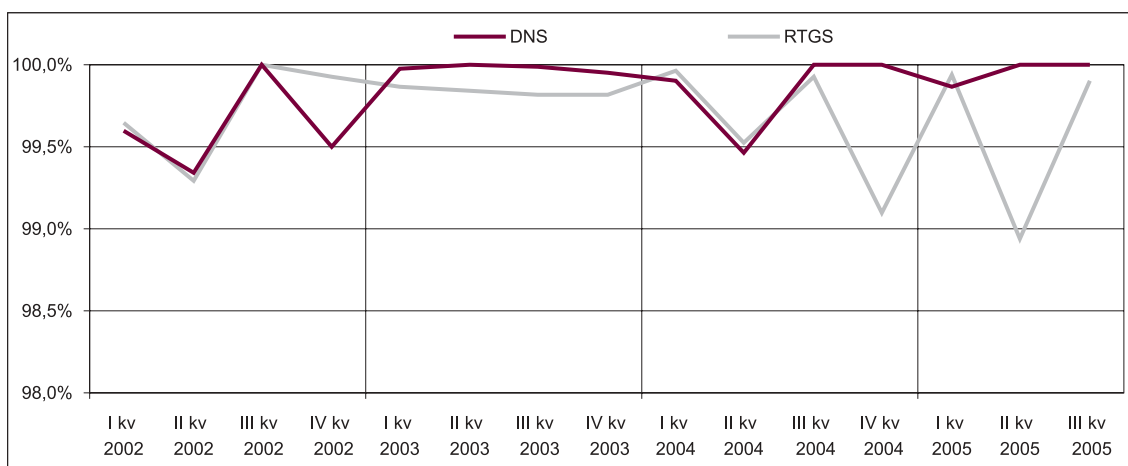
TNS Emor on kaardistanud ostude eest tasumise viisid ja leidnud, et kaardiga maksmine on muutumas üha populaarsemaks. Kolmveerand (76%) nendest, kelle sissetulek laekub kontole, kasutab kaardimakseid suurema või väiksema sagedusega ja vaid ligi veerand (23%) tasub igapäevaostude eest ainult sularahas. Pangakaarti kasutavate perede osakaal suureneb jätkuvalt – igapäevaostude eest maksavad kaardiga 60% leibkondadest (aasta tagasi 53%) ning suuremate ostude eest 44% (aasta tagasi 40%). Pangakaardi kasutamise peapõhjuseks on märgitud mugavust ja võimalust maksta sellega paljudes kohtades. Kaardimaksete edasine kasv põhineb aga pigem olemasolevate kaartide aktiivsemal kasutusel.

■ Maksesüsteemide järelevaataja hinnang

2004. aasta IV kvartali kuni 2005. aasta III kvartali kohta võib kokkuvõttes öelda, et Eestis toimivates maksesüsteemides ei tulnud ette juhtumeid, mis oleksid ohustanud riigi finantsstabiilsust.

Eesti **eriti olulistest arveldussüsteemides** (RTGS ja DNS) toimunud olulisimaks muudatuseks viimase aasta jooksul võib pidada Eesti Panga tavamaksete arveldussüsteemi (ESTA) rakendamist alates 3. oktoobrist 2005. Tegu on uuendatud versiooniga endisest DNSist ning selle rakendamise tulemusena on pankadevaheliste maksete arveldused kiiremad, süsteemi tööaeg pikem ning kogu arveldussüsteem efektiivsem, ilma et sellega kaasneks finantsstabiilsust ohustavate riskide suurenemist. Samuti aitavad elluviidud arveldussüsteemi arendused⁹ suurendada konkurentsi pangandusturul, kuna nii avarduvad väikepankade võimalused ning kindlustatakse vastavus turundlusele ka tulevikus. Selleks, et konkurents pankade vahel suureneks lähitulevikus veelgi, oleks otstarbekas rakendada ka pankadevahelist otsekorraldusteenust.

Hoolimata sellest, et kirjeldatud arveldussüsteemide funktsionaalsus ja toimimispõhimõtted on üles ehitatud nii, et erinevate riskide realiseerumismõimalused on viidud miinimumini, toimus viimase aasta jooksul mõningaid tõrkeid (vt joonis 6.8). Tavaliselt on arveldussüsteemide operatsioonilise riski tekkeallikaks just tehnilised tõrked. Toimunud tõrked ei mõjutanud aga finantsstabiilsust.

Joonis 6.8. Pankadevaheliste arveldussüsteemide käideldavus

Tõrgete tekkepõhjuseid analüüsiti ja infosüsteemi rikestest põhjustatud tõrked kõrvaldati. Riskide maandamiseks muudeti protseduure ning täiendati arveldussüsteemi. Operatsioonilise riski vähendamiseks töötati arveldussüsteemi tehniliste tingimuste raames välja talitluspidevuse põhimõtted. Lisaks koostati eriolukordade protseduurijuhendid, mida testitakse kord aastas koos süsteemiosalistega. **Riskijuhtimise seisukohast on aga äärmiselt oluline, et probleemi ilmnemisel ühes arveldussüsteemis saab arveldamiseks igal ajal kasutada teist arveldussüsteemi.**

Aasta jooksul toimunud muudatustest **olulistest arveldussüsteemides** (väärtpaberite arveldussüsteem ja kaardimaksete arveldussüsteem) väärivad tähelepanu järgmised.

- 1) Eesti Väärtpaberikeskuse ning Leedu väärtpaberidepositooriumi vaheliste ühenduste loomine 2005. aasta märtsis (Lätiga on vastav ühendus olemas 1997. aasta jaanuarist). Selle tulemusena võib Baltikumi suuremal või vähemal määral pidada ühtseks väärtpaberituruks ning see on oluliselt lihtsustanud Eesti investorite sisenemist Läti ja Leedu väärtpaberiturgudele ning suurendanud investeerimisvõimalusi. Loodetavasti avarduvad sellised võimalused tulevikus ka Põhja- ja Baltimaade investeerimiskeskonna.

⁹ Eesti Panga hallatavate arveldussüsteemide täpsem kirjeldus on kättesaadav aadressil <http://www.eestipank.info/pub/et/majandus/finantskeskkond/maksesysteem/arveldus.html>.

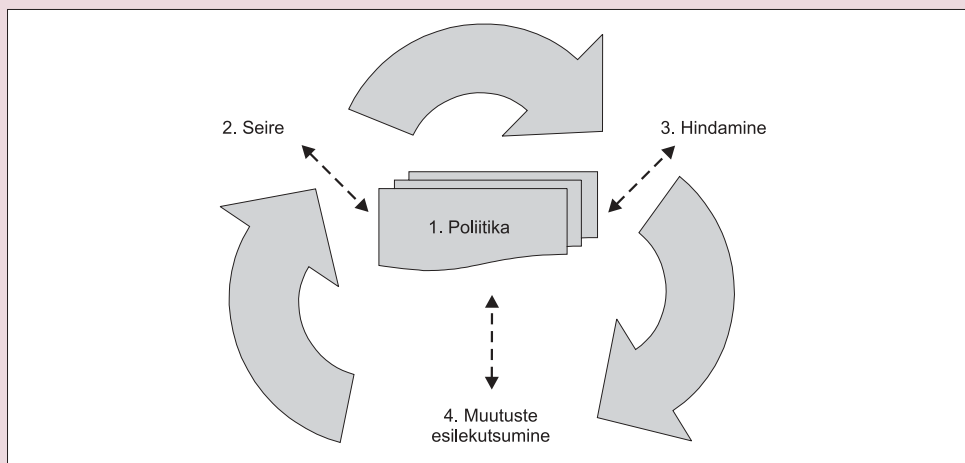
- 2) Pankade Kaardikeskuse initsiatiivil peaaegu kõigi müügiterminalide¹⁰ viimine vastavusse EMV standardiga. Selle tulemusena on märksa turvalisemaks muutunud tehingute teostamine protsessorkaartidega (raskendatud on andmete kopeerimine kaardilt). Kaarditehingute keskkonna turvalisuse tõhustamiseks plaanitakse viia kõik pangakaardid ning kassaaparaadid EMV standardiga vastavusse.

TAUSTINFO

MAKSESÜSTEEMIDE JÄRELEVAATAMISE ROLLI TÄITMINE ERINEVATES RIIKIDES

Finantssektori infrastruktuurid – maksete ja finantsinstrumentide (väärtpaberite) arveldussüsteemid – võivad olla süsteemse riski edasikandumise kanaliteks või allikateks. Seetõttu on nende süsteemide ladus ja efektiivne toimimine üha enam konsolideerunud turgude turvaliseks ja stabiilseks toimimiseks hädavajalik. Sellest lähtudes on rahvusvahelistel finantsturgudel ning aruteludes hakatud viimastel kümnenditel pöörama varasemast rohkem tähelepanu süsteemse riski ennetamisele ning välja on kujunenud keskpankade üks olulistest ülesannetest – **maksesüsteemide¹¹ järelevaataja roll**.

Nii nagu muud finantsstabiilsuse tagamiseks vajalikud tegevused, on ka maksesüsteemide järelevaatamine pidev protsess, kus esiteks pannakse paika vastav poliitika (vt joonis 6.9). Lähtuvalt poliitilistest põhimõtetest seiratakse ja hinnatakse turgu ning süsteeme ja vajadusel sekkutakse erinevate vahendite või meetmetega süsteemi toimimisse. Seejärel algab protsess taas otsast peale; erinevuseks on vaid see, et iga protsessi alguses korrigeeritakse vajadusel vastavat poliitikat, lähtudes turuvajadustest ja majandusarengust tervikuna.

Joonis 6.9. Maksesüsteemide järelevaatamise protsess

¹⁰ Terminal, mis on võimeline lugema kaardimakse teostamiseks vajalikke andmeid kaardil olevalt protsessoriilt.

¹¹ Käesolevas taustinfos käsitletakse maksesüsteemidena nii maksete ja finantsinstrumentide arveldussüsteeme kui ka erinevaid maksete teostamise süsteeme (nt kaardimaksesüsteem) ja makseviise (nt internetipangas ja muul viisil algatatud maksekorraldused).

Teoreetilistest allikatest¹² tulenevalt on **maksesüsteemide järelevaatamise lõppeesmärgid majandusareng ja finantsstabiilsus**. Nende saavutamiseks taotletavad eesmärgid aga on järgmised:

- efektiivsed, turvalised ja stabiilsed maksesüsteemid;
- turu kuritarvitamise tõkestamine (tarbijakaitse, rahapesu tõkestamine jms);
- makseteenuste arendamine ja nende kasutusulatuse avardamine;
- turuosalistele kohandatavate ülemääraste regulatiivsete kohustuste vältimine.

Eesmärkide saavutamisel on järelevaataja konkreetseteks ülesanneteks

- põhimõtete ja reeglite väljatöötamine;
- juhendite kehtestamine, süsteemile kehtivate (rahvusvaheliste) standardite määramine ja neile vastavuse hindamine;
- arengu edendamine ja koordineerimine;
- süsteemi toimimise kindlustamine.

Käesoleva taustainfo eesmärk on uurida, milline on maksesüsteemide järelevaatamise korraldus erinevates riikides. Lähtuvalt Eesti kuulumisest Euroopa Liitu keskendutakse ELi liikmesriikidele, lisaks hõlmab uuring ELi-väliseid, sealhulgas G10 riike¹³ kui selles vallas peamisi osalisi rahvusvahelistes aruteludes ja heade tavade loojaid. Lisaks teoreetilistele ja muudele avalikele allikatele põhinevad uuringu järeloomid keskpankade seas teostatud ankeetküsitluse¹⁴ tulemustel.

Järelevaataja roll ja seadusandlikud alused

Uuringu käigus saadud vastustest selgus, et ainult ühes riigis ei tegele keskpank maksesüsteemide järelevaatamisega. Kõigis teistes riikides toimub rolli täitmine aga minimaalselt mitteformaalsel tasandil. Seetõttu varieeruvad keskpankade järelevaatamise funktsiooni õiguslikud alused seaduse tasandil (nii maksevahenduse seadusandluse kui keskpankade seaduste tasandil) kehtestatutest lepinguliste suheteni maksesüsteemide järelevaataja ja süsteemi halduri ja/või operaatori vahel. Seaduse tasandi peamiseks allikateks on maksevahendus- ja väärtpaberiturgu reguleerivad seadused, keskpankade seadused ja keskpankade põhikirjad, kus reeglina on maksesüsteemide järelevaatamine hõlmatud finantsstabiilsuse tagamise või raharingluse sujuva toimimise tagamise kontekstis. Samuti esineb seadusandlike aluste erinevaid kombinatsioone (nt keskpanga hallatavate süsteemide puhul toimub järelevaatamine mitteformaalsel tasandil, teiste puhul aga ametlikul tasandil, milleks on sõlmitud koostöökokkulepped). Analüüsi tulemusena leiti ka, et uuritud riikide grupi kohta kehtivad järgmised järeloomid:

- mida kõrgema elatustasemega on riik, seda formaalsem on keskpanga maksesüsteemide järelevaatamise roll ning keskpanga tegevus selles vallas on enam reguleeritud (keskmise tugevusega sõltuvus);

¹² Banca d'Italia 1997; BIS 2004; Bossone, Cirasino 2001; Heller 2004; Humprey, Keppler, Montes-Negret 1997.

¹³ ELi-välisest riikidest Austraalia ja Norra ning G10 riikidest Ameerika Ühendriigid, Jaapan, Kanada ja Šveits.

¹⁴ Küsitlusele vastanute osakaal oli kokkuvõttes 83%, sealhulgas vastasid kõik 2004. a ELiga liitunud riikide keskpangad, 80% EL15 riikide keskpankadest ning 67% muude riikide keskpankadest.

- mida majanduslikult vabam (eelkõige on majandusvabaduse indeksite koostisosadest keskendunud pangandus- ja finantssektori ning turu regulatsioonide komponentidele)¹⁵ on riik, seda mitteametlikum on keskpanga maksesüsteemide järelevaataja roll ja seda harvemini on see roll kehtestatud seadusandluse tasandil (tugev sõltuvus).

Riigisisese õiguse kõrval põhineb keskpankade järelevaatamise roll ka rahvusvahelistel standarditel ja headel tavadel, millest saab ülevaate alljärgnevast tabelist (vt tabel 6.1).

Tabel 6.1. Maksesüsteemide järelevaatamise õiguslikud alused

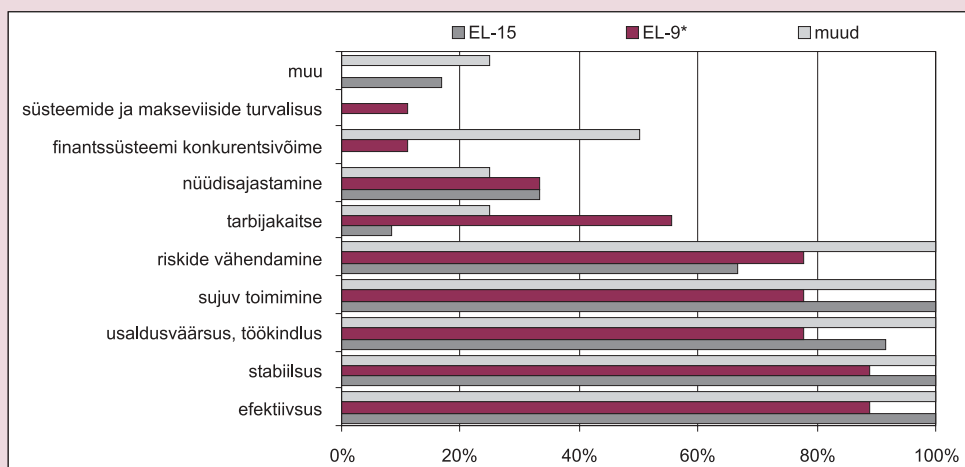
Õigusliku aluse kehtivuse ulatus	Seadused, standardid ja head tavad	
	Maksesüsteemid	Väärtpaberiarveldussüsteemid
Rahvusvaheline	<i>BIS Lamfalussy Report</i> (1990)	<i>BIS-IOSCO Recommendations for securities settlement systems</i> (2001)
	<i>BIS Core principles for Systemically Important Payment Systems</i> (2001)	<i>BIS-IOSCO Recommendations for Central Counterparties</i> (2004)
	<i>BIS Policy issues for central banks in retail payments</i> (2003)	
	<i>BIS Report on Oversight of payment and settlement systems</i> (2005)	
Euroopa Liit	<i>EU Consolidated version of the Treaty on European Union and of the Treaty establishing the European Community</i> (2002)	
	<i>EMI Minimum common features of domestic payment systems</i> (1994)	<i>ESCB-CESR Standards for Securities Clearing and Settlement in the European Union</i> (2004)
	<i>ECB Oversight standards for euro retail payment systems</i> (2003)	
	<i>Memorandum of Understanding on cooperation between payment systems overseers and banking supervisors in Stage Three of Economic and Monetary Union</i> (2002, uuendatud 2004)	
Euroopa Majandus- ja Rahaliit	<i>ECB The role of the Eurosystem in the field of payment systems oversight</i> (2000, muutmisel)	<i>EMI Standards for the use of EU Securities Settlement Systems in ESCB Credit operations</i> (1998)
Siseriiklik	Maksevahendust hõlmavad seadused, keskpanga seadused ja põhikirjad, koostöökokkulepped	Väärtpaberiturgu hõlmavad õigusaktid, koostöökokkulepped

Järelevaatamise eesmärgid

Keskpankade määratletud maksesüsteemide järelevaatamise eesmärgid on olulisel määral kooskõlas teoreetilises raamistikus väljatooduga (vt joonis 6.10). See tähendab, et **maksesüsteemide efektiivsus, stabiilsus ja usaldusvärsus ning nende sujuv toimimine koos riskide vähendamise sihiga on maksesüsteemide järelevaatamise vallas enamiku keskpankade eesmärgid**. G10 riikide hulgas on esile tõstetud veel finantssüsteemi konkurentsivõime eesmärki, mida võib pidada iseloomulikuks arenenud ühiskondadele. ELi uute liikmesriikide seas on aga tähelepanuväärne tarbijakaitse esiletoomine, mis pole üldjuhul keskpankade prioriteet, kuid mis võib olla varasemast suurema tähelepanu pälvinud tänu nende riikide Euroopa Liiduga ühinemisläbirääkimistele ja rangematele tarbijakaitsemeetmetele ELis kui neis riikides varasemalt tavapärase. Muude eesmärkidena on keskpangad maininud veel rahaülekande mehhanismi toetamist, mis on muuhulgas ka Euroopa Keskpankade Süsteemi (EKPS) eesmärk maksesüsteemide vallas¹⁶, ja süsteemidele võrdseid ligipääsuvõimalusi.

¹⁵ Kasutatud Heritage Foundationi ja Fraser Institute'i andmeid.

¹⁶ EKPSi eesmärgid maksesüsteemide vallas on süsteemse stabiilsuse säilitamine, maksesüsteemide efektiivsuse kindlustamine, maksesüsteemide ja -viiside ning avalikkuse usalduse säilitamine käibiva raha vastu, ja rahapoliitika ülekandemehhanismi toetamine.

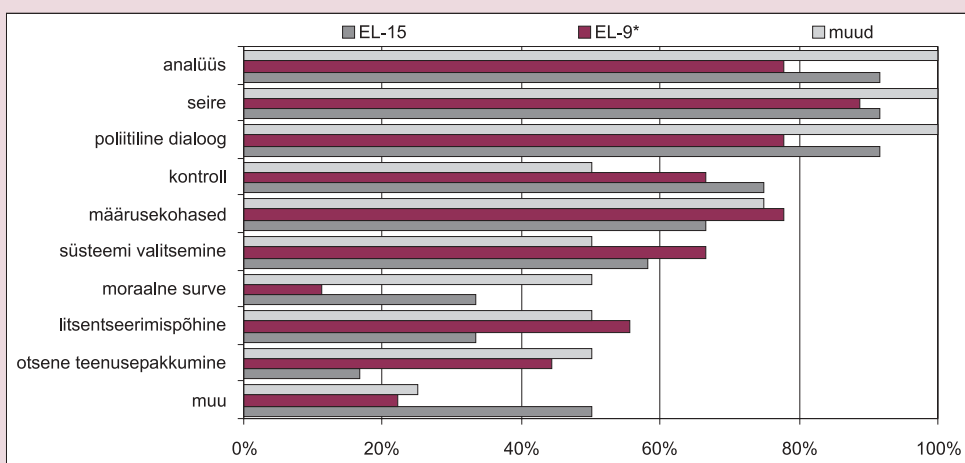

Joonis 6.10. Järelevaatamise eesmärgid riikide gruppides osakaaluna riikide grupi kogumis

* EL-9 on 2004. aastal Euroopa Liiduga ühinenud riigid, v.a Eesti

Järelevaatamise vahendid ja tegevused

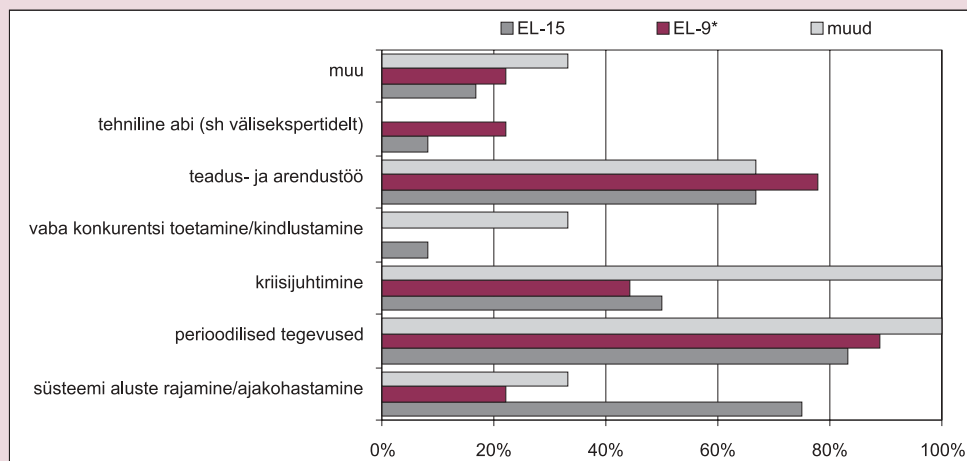
Järelevaatamise vahenditena kasutatakse rohkem nn “pehmemaid instrumente”, nagu poliitilist dialoogi, seiret ja analüüsi (vt joonis 6.11). Samas on ligikaudu pooltes keskpankades lisaks kasutusel ka litsentseerimis- ja määruste põhised instrumentid ning paljud riigid teostavad institutsioonide järelevalvele omast süsteemide kohapealset kontrolli. Samuti on suhteliselt laialdaselt levinud otsene teenusepakkumine ja süsteemide valitsemine. Muude vahenditena nimetati süsteemide rahvusvahelistele nõuetele vastavuse hindamist ja seadusest tulenevate sanktsioonide rakendamist.

Joonis 6.11. Järelevaatamise vahendid riikide gruppides osakaaluna riikide grupi kogumis

* EL-9 on 2004. aastal Euroopa Liiduga ühinenud riigid, v.a Eesti

Järelevaatamise tegevuste osas paistab silma keskendumine riskide haldamisele ja ärahoidmisele (eriti G10 riikide grupis) – kriisijuhtimisele ja perioodilistele tegevustele, mis hõlmavad süsteemide igapäevast seiret ja sellest tulenevat riskide esinemistõenäosuse vähendamist (vt joonis 6.12). Olulise koha keskpankade tegevustes on hõivanud ka teadus- ja arendustegevus ning muu tegevus maksesüsteemide ajakohastamiseks majandusarengule vastavaks. Nii nagu järelevaatamise vahendite, on ka tegevuste all märgitud keskpangapoolne süsteemide hindamine ning sellest lähtuvate, süsteemi arenguks vajalike soovitude andmine süsteemi operaatorile.

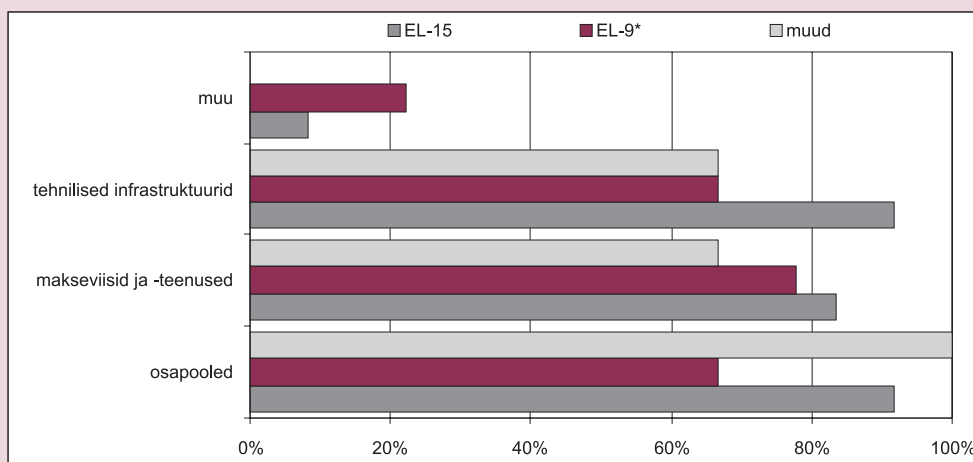
Joonis 6.12. Järelevaatamise tegevused riikide gruppides osakaaluna riikide grupi kogumis

* EL-9 on 2004. aastal Euroopa Liiduga ühinenud riigid, v.a Eesti

Järelevaatamise ulatus ja täpsemad valdkonnad

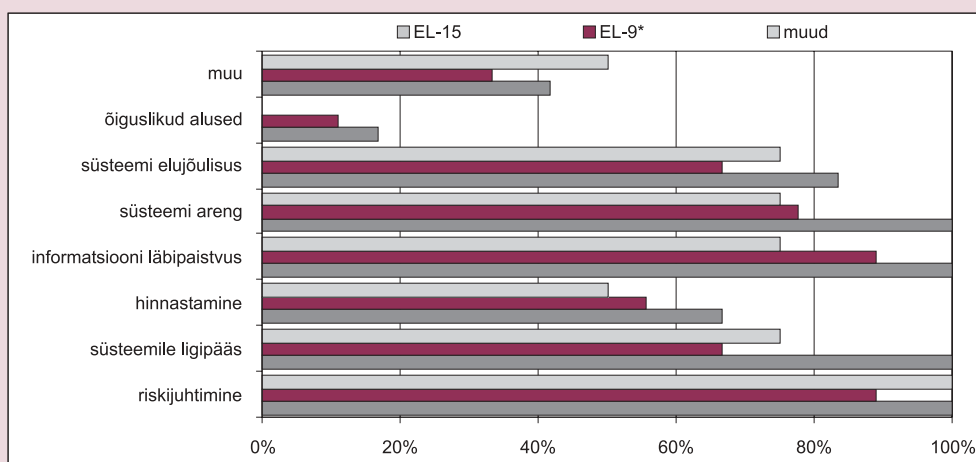
Toetudes rahvusvahelistele põhimõtetele ja riikide praktikatele, keskendutakse maksesüsteemide järelevaatamisel – maksesüsteemide tüübi järgi ning lähtuvalt selle olulisusest finantssüsteemi jaoks – peamiselt **süsteemselt eriti olulistele maksesüsteemidele**, mis hõlmavad nii maksete kui väärtpapierarveldussüsteeme (vt joonis 6.13). Muid maksevahenduses ning ettevõtete ja eraisikute seas laialdaselt kasutatavaid süsteeme (nt kaardimaksesüsteeme) jälgitakse üldjuhul sõltuvalt nende kasutusulatusest. Sealjuures keskendutakse teistele aspektidele (nt makseviiside turvalisus, pettuste tõkestamine) kui eriti oluliste maksesüsteemide puhul. Süsteemi osad, mida järelevaatamise käigus seiratakse, on riikides üldiselt sarnased. See tähendab, et jälgitakse nii tehnilisi infrastruktuure, süsteemi osapooli kui maksetavasid. Muudest valdkondadest, mis järelevaatajaid huvitavad, võib välja tuua süsteemide õigusliku infrastruktuuri (süsteemi reeglid).

Ka konkreetsete järelevaatajat huvitavate valdkondade hulgas on **riskijuhtimine** üks sagedamini nimetatud teemasid, samuti peetakse oluliseks **vaba ligipääsu süsteemidele, informatsiooni läbipaistvust ning süsteemi arengut ja elujõulisust** ehk talitluspidevust ja suutlikkust efektiivselt makseid arveldada (vt joonis 6.14). Valdkiindadest on nimetatud ka süsteemi käideldavust, süsteemide valitsemist, makseteenuseid ja -tooteid ning turvanõudeid uuenduslikele makseviisidele pettuste jms ärahoidmiseks.

Joonis 6.13. Järelevaatamise ulatus riikide gruppides osakaaluna riikide grupi kogumis

* EL-9 on 2004. aastal Euroopa Liiduga ühinenud riigid, v.a Eesti

Joonis 6.14. Järelevaatajat huvitavad valdkonnad riikide gruppides osakaaluna riikide grupi kogumis

* EL-9 on 2004. aastal Euroopa Liiduga ühinenud riigid, v.a Eesti

Kokkuvõttes võib järeldada, et **maksesüsteemide järelevaatamine on oluline, riigi finantsstabiilsuse tagamiseks täidetav keskpanga roll**. Maksesüsteemide järelevaatamise peamised eesmärgid on maksesüsteemide efektiivsus, stabiilsus ja usaldusväärsus ning nende sujuv toimimine, sealhulgas riskide teostumistõenäosuse vähendamine. Mida kõrgema elatustasemega on riik, seda ametlikumal tasandil toimub maksesüsteemide järelevaatamine ning seda enam on keskpanga tegevus selles vallas reguleeritud. Seevastu, mida majanduslikult vabam on riik, seda mitteformaalsem on ka keskpanga maksesüsteemide järelevaataja roll ning seda harvemini on see kehtestatud seaduse alusel.

Järelevaatamise vahenditena kasutatakse enim poliitilist dialoogi, süsteemide seiret ning seiretulemuste analüüsi, mis on nn turule orienteeritud lähenemine. Teise grupi moodustavad sekkumist pooldavad keskpangad, kes lisaks eelnimetatud vahenditele kasutavad instrumentidena litsentseerimist, määruseid ja süsteemide kohapealset kontrolli. Järelevaatamise tegevustena on aga enim levinud riskihaldustoimingud. Maksesüsteemide järelevaatamisel keskendutakse finantssüsteemi jaoks eriti olulistele maksesüsteemidele, sealhulgas maksete ja väärtpaberite arveldussüsteemide järelevaatamisele. Valdkondadest jälgitakse nii tehnilisi kui õiguslikke infrastruktuure, aga ka maksetavasid ja süsteemi erinevaid osapooli.